

УДК 343.988

Христич Інна Олександрівна –

кандидат економічних наук, доцент
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Inna O. Khrystych –

candidate of economic sciences, associate professor
department of criminology and criminal executive law,
Yaroslav Mydryi National Law Academy
(77, Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine)

Латентна віктимізація жертв крадіжок в Україні

У статті розглянуто поняття жертви злочину від крадіжки, латентної віктимізації осіб, потерпілих від крадіжок, їх співвідношення з поняттям віктимність. Звернуто увагу на стан латентної віктимізації населення країни, яке є потерпілими від крадіжок. Запропоновано основні напрямки віктимологічної профілактики від крадіжок.

Ключові слова: жертва злочину, крадіжка, віктимність, латентна віктимізація, особистість, віктимологічна профілактика.

В статье рассмотрены понятия жертвы преступления от кражи, латентной виктимизации лиц, пострадавших от краж, их соотношение с понятием виктимность. Обращено внимание на состояние латентной виктимизации населения страны, потерпевшего от краж. Предложены основные направления виктимологической профилактики от краж.

Ключевые слова: жертва преступления, кража, виктимность, латентная виктимизация, личность, виктимологическая профилактика.

I.O. Khrystych Latent Victimization of Theft Victims in Ukraine

One of the parts of victimology is criminal victimology which can be defined as the system of knowledge about victims of crime, regularities and factors of their behavior, typical situations which cause criminal infringements, including measures of victimologic prevention. Central definition of victimology is the definition of victim. The victim can be an individual, who was caused damage by crime. It is necessary to pay attention to the fact that latent victimization covers not only victims but also people who had various (family, work, spiritual, social) connections with the victim. They are known as “rebounding” victims. One of the main features of the victim of crime is victimity. It is defined as an enhanced capability of the individual to become a victim of crime under certain objective circumstances by virtue of social role and status, spiritual and physical features. Latent victimization deals with the enhanced level of vulnerability of victims of latent crime infringement before another crime causes damage to them including enhanced risks of criminal infringement against public. In order not to increase the existing crime rate in Ukraine, many statements are disregarded and not responded. At the same time there are many people who bear potential victimity because of their personal features, age, service or other activities. The most common sociological methods to perceive and evaluate the level of latent victimity are the methods of public surveys and questionnaire. We assume that the State Statistics Service of Ukraine shall do national selective research on the level of latent crime that will enable to find out the condition of latent victimization of population, particularly theft victims.

Keywords: victim of crime, theft, victimity, latent victimization, individual, victimologic prevention.

Постановка проблеми. В якій завгодно країні світу велика увага приділяється питанню зменшення рівня злочинності. На жаль, в останні роки, не зважаючи на значне щорічне зменшення

чисельності населення в Україні, кількість зареєстрованих злочинів зменшується значно в менших обсягах. За перше півріччя 2015 р. було обліковано 301450 кримінальних

правопорушень, зменшення порівняно до I півріччя 2014 р. склало 1,4 %. Зрозуміло, що при цьому кількість потерпілих від кримінальних правопорушень з року в рік не зменшується, хоча зараз в офіційній статистичній звітності про цих осіб не повідомляється. В загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень крадіжки складають практично половину від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень. А як відомо одним із найважливіших завдань правоохоронних органів є попередження та розкриття корисливих посягань на власність громадян та юридичних осіб. При цьому завжди існує якась кількість вчинених злочинів, які залишилися невідомими і не зареєстрованими з різних підстав, особливо це стосується різних видів крадіжок. Існування цього феномену можна пояснити різними причинами. Одним із напрямів є зміна рівня віктимізації населення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні проблеми віктимології розглядалися в ряді наукових праць вітчизняних вчених та представників ближнього та далекого зарубіжжя. Це роботи А.Л. Репецької, В.Я. Рибальської, Д.В. Рівмана, Д.А. Сорокотягіної, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, Л.В. Франка, В.Є. Христенко, О.Ю. Юрченко, Р. Блек Борн, Дж. Мілль, Т. Мішель та ін. вчених.

Невирішені раніше проблеми. На жаль, у більшості публікацій проблемі існування латентної віктимізації потерпілих від крадіжок не було приділено відповідної уваги. При цьому ніхто не звертав увагу на встановлення реального обсягу потерпілих від цього виду злочинних посягань, а також заходам віктимологічної профілактики крадіжкам.

Метою статті є аналіз стану латентної віктимізації в Україні жертв крадіжок. При цьому підкреслюється, що чинний порядок реєстрації та обліку кримінальних правопорушень не сприяє встановленню реальної кількості потерпілих від цього виду злочинів, що й зумовлює існування латентної віктимізації населення країни.

Виклад основного матеріалу. Віктимологія (victima – жертва и logos – вчення) – це наука, яка вивчає потерпілих від злочинів, випадкових подій, стихійних лих. Одним із розділів є кримінальна віктимологія, яка *представляє собою* систему знань про жертв злочинів, закономірності та чинники їх

поведінки, типові ситуації, що призводять до злочинних посягань, а також заходи віктимологічного запобігання [1, с. 122].

Центральним поняттям віктимології є поняття жертви, до якого більшість вчених відносять яку фізичну особу, якій заподіяно шкоди внаслідок протиправної (злочинної) діяльності інших осіб [2, с. 35]. Існують і інші точки зору Деякі вважають, що поняття жертви охоплює фізичних та юридичних осіб [3, с. 82 - 90]. Інші вчені додатково до жертв крім фізичних та юридичних осіб відносять суспільство, державу і міжнародний порядок [4, с. 351, 352].

В міжнародному праві термін «жертва» охоплює осіб, яким було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальний збиток, істотне обмежування їх основних прав внаслідок діяльності або бездіяльності, які порушують чинне кримінальне законодавство держави. Міжнародні акти і поняття жертви включають і осіб, яким було заподіяно шкоду, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальний збиток, істотне обмежування їх основних прав внаслідок діяльності або бездіяльності, які ще не порушують чинне кримінальне законодавство держави, але є порушенням міжнародно прийнятих норм стосовно прав людини. Особа може вважатися жертвою, навіть якщо правопорушника не було встановлено, він не був арештованим, притягнутим до відповідальності і засудженим. Жертвами також визнаються близькі родичі або утриманці безпосередньої жертви або особи, яким було заподіяно шкоду при спробі надати допомогу жертвам, які знаходилися в тяжкому стані, або запобігти віктимізації [5].

Ми вважаємо, що жертвою необхідно визнавати фізичну особу, якій заподіяно шкоду злочином. Необхідно звертати увагу на те, що латентна віктимізація охоплює не тільки потерпілих осіб, а й їх близьких, які знаходилися із жертвою у різного роду стосунках (родинних, трудових, духовних, соціальних), так звані «рикошетні» жертви.

Однією із основних властивостей жертви злочину є її віктимність. Під віктимністю розуміється підвищена здатність людини в силу соціальної ролі і статусу, ряду духовних і фізичних властивостей при певних об'єктивних

обставинах ставати потерпілим. Особа не може не бути віктимною. Кожному індивідууму, кожній соціальній групі притаманне той чи інший рівень віктимності. А поняття «віктимізація» підкреслює підвищення або пониження рівня віктимності кожної особи або соціальної групи в суспільстві. Тому існує трактування віктимізації як результат процесу перетворення особи або соціальної групи на жертву злочину (злочинних посягань), як на масовому, так і на одиничному рівні; перетворення їх в жертву потенційну [2, с. 80; 3, с. 8; 6, с. 3]. В сучасній українській кримінологічній літературі під латентною віктимізацією розуміють процес підвищення ступеня уразливості жертв латентних злочинних посягань перед повторним заподіянням їм шкоди злочинами, а також збільшення ризиків злочинних посягань проти невизначеного кола людей. За формою прояву латентна віктимізація являє собою явище не реагування жертв та інших проінформованих осіб на відомі факти вчинення злочинів [7, с. 86].

В кожній країні світу існує латентна віктимізація населення, коли потерпілий від злочину в офіційних документах не ураховується з різних причин. Тому деякі українські вчені і практичні працівники вважали, що введення нового кримінального процесуального кодексу (20 листопада 2012 р.) істотно вплине на зменшення латентної віктимізації населення України, але на жаль цього не відбулося. В Україні до цих пір існує практика не реагувати на заяви громадян, нехтувати ними, щоб не збільшувати фактичні дані про стан злочинності в країні. При цьому завжди існує велика кількість осіб, які є носіями потенційної віктимності внаслідок своїх особистих властивостей, віку, особливостей службової чи іншої діяльності. Велике значення при цьому має менталітет населення ні тільки в тому чи іншому регіоні України, а й світу. Тому можна вважати, що суспільство і держава в повному обсязі не мають ніякого уявлення про стан і наслідки віктимізації населення. В деяких випадках особи не розповідають нікому про те, що стали жертвою того чи іншого злочину, а тим паче не звертаються до правоохоронних органів, побоюючись осуду зі сторони близьких та родичів, а також відповідних дій з боку правоохоронних органів.

До цих пір найбільш розповсюдженими соціологічними методами для пізнання і оцінки рівня латентної віктимізації населення країни є методи масового опитування і анкетування його. Цей метод найбільш універсальний. Його застосування дає змогу виявити думку респондентів про стан латентної віктимізації не тільки по регіону в цілому, а й стосовно окремих територій та видів злочинів; із застосуванням комп'ютерних технологій дати системний аналіз з урахуванням впливу різних соціально-економічних факторів. Тому ми його і застосували вивчаючи рівень латентної віктимізації населення в країні, та основні причини її поширення.

Впродовж 2013 – 2014 рр. науковим творчим колективом сектора дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, під керівництвом доктора юридичних наук Б.М. Головкина було проведено широкомасштабне всеукраїнське віктимологічне опитування громадян в якому взяло участь понад 4 тис. респондентів (4279 громадян у 15 областях України). Дане дослідження проводилося з метою визначення орієнтованого рівня та обсягів латентної віктимізації в Україні, з'ясування чинників, що її породжують, а також аналізу її негативних наслідків для суспільства. Хоча і так зрозуміло, що поки існує достатньо значна латентна віктимізація населення країни, практично неможливо мати уявлення про показники злочинності і як наслідок дуже важко розробляти заходи протидії злочинності.

Особливістю таких злочинних посягань, як крадіжка є те, що їй не притаманна висока латентна віктимізація. Масштаб віктимізації від крадіжок значно перевищує кількість потерпілих, тому що завжди фактичними жертвами є й інші особи, які також постраждали від цього злочину. Цю обставину необхідно враховувати при оцінці віктимологічної сторони крадіжок, тому що реальні жертви залишаються діючими особами кримінологічної ситуації в її віктимологічній складовій. В окремих випадках жертви виступають як співавтори віктимонебезпечної ситуації, впливають на розвиток посткримінальної ситуації, і від них нерідко залежить збереження або ліквідація віктимонебезпечної обстановки. Вік, соціальний

статус, особистісні якості потерпілих від крадіжок менш значущі ніж при деяких інших видах злочинів. Але вони часто створюють умови, які сприяють вчиненню крадіжок, а інколи їх провокують. Це стосується в першу чергу квартирних та кишенькових крадіжок, коли ми кажемо про малолітніх осіб або осіб похилого віку

Як відомо стан явища в кримінології визначається такими поняттями як рівень, коефіцієнти, структура та характер його. Окремими показниками є динаміка, яка характеризує основні тенденції зміни явища в часі. В цілому віктимізація аналізується за такими показниками як рівень (кількість жертв злочинів, індекс віктимності), структура (розподіл за групами і видами злочинів, контингентом жертв, територіальною ознакою), динаміка (зміна рівня і структури у часі) [8, с. 214].

Крадіжки не повинні відноситися до найбільш віктимологічних злочинів, але з урахуванням їх розповсюдженості та масштабів віктимізації населення країни, вони представляють кримінальне явище, яке дуже показово з точки зору віктимології. Крадіжки займають найбільшу питому вагу в структурі злочинності, В розвинутих країнах вони складають коло 80 %, а в цілому в світі – коло 70 %.

Офіційні статистичні дані свідчать, що серед усіх кримінальних правопорушень, облікованих в країні, злочини проти власності склали в 2013 р. – 59,4 %, в 2014 р. – 58,8 %, у I півріччі 2015 р. – 62 %. Якщо навести їх структуру, то ми вставимо, що лівова частка припадає на крадіжки 72,5 % в 2013 р.; у 2014 р. – 72,9 %; у I півріччі 2015 р. – 75,8 %. При цьому нашим дослідженням було встановлено, що в структурі осіб, які є віктимно потерпілими від злочинів найбільш розповсюдженими видами протиправних діянь були крадіжки – 54,7 %. Це ще раз підкреслює, що на першому місці залишаються невідомими крадіжки. В першу чергу, це крадіжки кишенькові – 26,9 %, крадіжки із автомобілів, грошей або майна за місцем роботи – 10,1 %, крадіжка з квартири – 7,9 %; крадіжки на дачі (речей, господарського інвентарю, продуктів) – 6,8 %, крадіжки товарів із магазину – 3 %. З урахуванням ситуації в країні можна передбачати зростання жертв злочинних

посягань від злочинів проти власності, особливо крадіжок.

На питання: як Ви вважаєте, що вплинуло на обрання злочинцем саме Вас у ролі жертви злочину 27,0 % відповіли – випадковий збіг обставин, 24,9 % респондентів – неухважність у громадських місцях щодо збереження особистих речей; 6,2 % – дорогий одяг, показове витрачання грошей. Щодо перебування у нетверезому стані, то таких осіб було 6,1 %. Ця відповідь підкреслює що віктимна поведінка потерпілого багато в чому обумовлює, що проти нього вчиняється крадіжка. Так, наприклад, за даними, які наводять деякі вчені, кожне десяте – дванадцять посягання на індивідуальні транспортні засоби відбуваються внаслідок недбалості потерпілих, які залишають транспортні засоби із незачиненими дверима, відкритим вітровим склом, ключами в замку запалювання тощо [9, с. 9].

Причина і умова крадіжок – це соціальне розшарування населення в нашій країні. Крім того, що існує й така думка у злочинців, які скоюють злочини проти власності, що достаток, які мають обкрадені ними особи, досягнуто не дуже правомірною діяльністю. Праведним трудом не можна було досягнути такого благополуччя. Тому злочинець вважає що він поступив справедливо.

Більшість осіб протягом року ставала жертвою злочину лише один раз – 87,2 %. Але до цього 42 % ставали раніше потерпілими від злочинів. Більшість були потерпілими через три і більше років – 23,1 %; два роки – 19,4 %; один рік – 17,4 %. Цікава структура осіб, які раніше були потерпілими від різних видів крадіжок: кишенькова – 20,7 %; в транспорті – 1,9 %, крадіжка з квартири – 4,6 %; крадіжка з автотранспорту – 3,1 %; крадіжка на дачі – 5,0 %; крадіжка товарів з магазину – 1,1 %. Це підкреслює той факт, що особа, яка раніше була потерпілою знову стає жертвою аналогічного злочину. Інакше кажучи, попередній досвід не враховується і особа знову стає жертвою злочину.

Зрозуміло, що на рівень віктимізації населення, особливо на її латентну частину, впливають багато різних причин і умов. В першу чергу ті, які обумовлюють рівень життя населення країни, так статистична обробка даних засвідчила, що нерівність прибутків в суспільстві

обов'язково підвищує ризик віктимізації від будь-якого злочину. Вивчаючи, жертви злочину не можна обмежитися вивченням індивідуальної віктимної поведінки. Необхідно з метою реалізації політики держави у розробці та впровадженні заходів протидії злочинності мати і виявляти прогностичну інформацію о можливих напрямках розвитку окремих соціальних процесів, до яких відноситься віктимізація населення країни.

Пошук нових методів запобігання злочинності примушує звернути увагу на латентну віктимізацію. Зміни, які відбулися і відбуваються у соціальній структурі суспільства, вимагають оновлення наукових методик; підвищення ефективності заходів запобігання злочинності, в першу чергу, вимагає урахування усього спектра латентної віктимізації населення.

Усі прийоми і методи виміру латентної віктимності з урахуванням їх специфіки і сфери можливого застосування можна звести до таких груп. Перша група – це соціологічні прийоми і засоби: спостереження, опитування, анкетування, експертні оцінки, обстеження віктимізації населення, контент-аналіз засобів масової інформації, аналіз документів. Друга група – це засоби, які застосовуються в оперативно-слідчій діяльності. Третя група – економіко-правовий аналіз господарської діяльності. Четверта група – порівняльний аналіз показників статистичної звітності, службових документів.

Найбільш розповсюдженими соціологічними методами для пізнання і оцінки рівня латентної віктимності є методи масового опитування і анкетування населення. Цей метод найбільш універсальний. Його застосування дає змогу виявити думку респондентів про стан латентної віктимності не тільки по регіону в цілому, а й стосовно окремих територій та видів злочинів; із застосуванням комп'ютерних технологій дати системний аналіз з урахуванням впливу різних соціально-економічних факторів. Важливими соціологічними методами є й аналіз повідомлень засобів масової інформації, а також спостереження за діяльністю в господарській, суспільній, державних сферах.

У зарубіжних країнах в останні роки широко застосовується порівняльний аналіз рівня віктимізації населення, як один із найбільш об'єктивних і вірогідних методів отримання

інформації про стан злочинності в цілому, а також про злочинність проти особи.

Окремим напрямом протидії та запобігання злочинності є віктимологічна профілактика. Це система взаємопов'язаних організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою злочину [10, с. 111]. Діяльність суб'єктів віктимологічної профілактики дає змогу використовувати більш широкий арсенал засобів, які не пов'язані з примушуванням. До них відносяться переконання виховного та захисного характеру (виховання, захист прав і законних інтересів особистості конкретної жертви, надання комплексної допомоги жертвам (юридичної, соціальної, медичної, психологічної).

Профілактичні заходи віктимологічної профілактики крадіжок повинні включати:

1) правову пропаганду, роз'яснювальну роботу серед населення, з метою демонстрації громадянам небезпеку та розповсюдженість крадіжок, способів дії та хитрощі злочинців;

2) заходи щодо активізації населення з метою встановлення громадянами індивідуальних технічних засобів, включаючи сигналізацію;

3) заходи, які забезпечать можливість збереження майна осіб, які проживають в готелях, гуртожитках;

4) відеоспостереження за особами, які ведуть себе необачно в громадських місцях, на вулицях, вокзалах тощо

5) індивідуальну роботу з особами негативної, а точніше небезпечної для їх майна поведінки;

6) організацію ліквідації з вулиць та місць загального користування осіб в стані алкогольного сп'яніння.

Висновки. Латентна віктимність залежить від особистісних характеристик, соціального статусу людини, ступеня конфліктогенності ситуації для особи. Тому дати реальну оцінку стану латентної віктимізації жертв крадіжок можна за допомогою анонімного опитування громадян. Вважаємо, що Державній службі статистики України необхідно щорічно проводити загальнодержавне вибіркоче обстеження рівня латентної злочинності, в якому

буде можливість з'ясувати і стан латентної віктимізації населення країни, як це проводиться в більшості країн світу систематично. Необхідно підкреслити, що крадіжки залишаються найбільш розповсюдженим злочином. Існуючі зараз способи протидії цьому виду злочинів необхідно доповнювати спеціальними профілактичними заходами віктимологічного характеру. Віктимологічна профілактика дасть змогу зменшити кількість жертв злочину та

захистити людей, особливо встановлення відеоспостереження в місцях скупчення значної кількості людей.

Список використаних джерел:

1. Криминологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Х. : Право, 2014. – 440 с.
2. Ривман Д. В. Криминальная виктимология : учеб. / Д. В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
3. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии : моногр. / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1977. – 237 с.
4. Шнайдер Г. Й. Криминология / Г. Й. Шнайдер : пер. с нем.; под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. – М. : Изд. группа «Прогресс-Универс», 1994. – 504 с.
5. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью. Принята резолюцией 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-114.
6. Вишневецкий К. В. Место виктимологической теории в криминологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.teoria-practika.ru.
7. Головкін Б. М. Поняття латентної віктимізації від злочинних посягань / Б. М. Головкін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2015. – Вип. 29. – С. 78-88.
8. Туляков В. О. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : моногр. / В. О. Туляков. – Одесса : Юрид. лит., 2000. – 336 с.
9. Бахарев А. В. Криминологическая характеристика и предупреждение краж и угонов автотранспорта органами внутренних дел : автореферат дис. ... кан-та юрид. наук : 12.00.08 / А. В. Бахарев ; Всероссийский научно-исследовательский институт МВД России, 2008 – 30 с.
10. Криминологічна віктимологія : навчальний посібник / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.

References

1. Criminology : textbook / V. V. Holin, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska and others; under the editorship of V. V. Holin, B. M. Holovkin. – Kh. : Pravo, 2014. – 440 p.
2. D. V. Rivman Criminal Victimology : textbook / D. V. Rivman. – Saint Petersburg : Piter, 2002. – 304 p.
3. L. V. Frank Victims of Crime and Issues of Soviet Victimology : monograph / L. V. Frank. – Dushanbe : Irfon, 1977. – 237 p.
4. G. I. Schneider Criminology / G. I. Schneider : transl. from German; under the general editorship and preface L. O. Ivanov. – M. : Publishing House “Progress-Univers”, 1994. – 504 p.
5. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power adopted by Resolution 40/34 of the UN General Assembly from November 29, 1985 [Online resource]. – Access : www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995-114.
6. K. V. Vishnevetskii Place of Victimologic Theory in Criminology [Online resource]. – Access : www.teoria-practika.ru.

7. B. M. Holovkin Definition of Latent Victimization from Criminal Violation / B. M. Holovkin // Issues of Fighting against Criminality : coll. of scientific papers / ed. board : V. I. Borysov and others. – Kh. : Pravo, 2015. – Issue 29. – Pp. 78-88.

8. V. O. Tuliakov Victimology (Social and Criminological Issues) : monograph / V. O. Tuliakov. – Odessa : Yurid. lit., 2000. – 336 p.

9. A. V. Bukharev Criminological Characteristics and Prevention of Car Thefts by Internal Affairs Bodies : synopsis of a thesis for a candidate of juridical sciences : 12.00.08 / A. V. Bukharev ; All-Russian Research Institute of the Ministry of Interior of Russia, 2008. – 30 p.

10. Criminological Victimology : tutorial / Ye. M. Moiseev, O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevych and others; under the general editorship of prof. O. M. Dzhuzha. – K. : Atika, 2006. – 352 p.